

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 16 juli 2021

Mål nr

T 4171-20

PARTER

Klagande och motpart

CB

Ombud: Advokat AL

Ombud: Advokat TP

Klagande och motparter

1. BB

2. GB

3. IBB

Ombud för 1–3: Advokaterna TH och IJ

SAKEN

Återbäring av gåva enligt 7 kap. 4 § ärvdabalken

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2020-06-26 i mål T 10850-18

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom i huvudsaken och förpliktar CB att till var och en av BB, GB och IBB betala 6 279 364 kr, 66 666 euro och 1 756 830 US-dollar samt ränta enligt 6 § räntelagen på respektive belopp från den 15 december 2014.

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom även i fråga om rättegångskostnader och förpliktar CB att ersätta var och en av BB, GB och IBB för deras respektive rättegångskostnad

- i tingsrätten med 1 222 562 kr, varav 1 153 791 kr avser ombudsarvode, och ränta enligt 6 § räntelagen från den 31 oktober 2018, och
- i hovrätten med 293 958 kr avseende ombudsarvode och ränta enligt 6 § räntelagen från den 26 juni 2020.

Högsta domstolen förpliktar CB att ersätta var och en av BB, GB och IBB för deras respektive rättegångskostnad i Högsta domstolen med 388 333 kr, varav 310 666 kr avser ombudsarvode, och ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens dom.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

BB, GB och IBB (syskonen) har yrkat att Högsta domstolen ska förplikta CB att till var och en av dem betala 6 279 364 kr, 66 666 euro och 1 756 830 US-dollar samt ränta.

Vidare har syskonen yrkat full ersättning för sina rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten.

CB har yrkat att Högsta domstolen ska avslå syskonens talan eller, i andra hand, avslå IBBs talan.

Vidare har CB yrkat att Högsta domstolen, vid bifall till förstahandsyrkandet, ska förplikta syskonen att ersätta hennes rättegångskostnad i tingsrätten och hovrätten eller i vart fall förordna att vardera parten ska svara för sin rättegångskostnad.

Om CB skulle vinna bifall till sitt andrahandsyrkande har hon yrkat att IBB ska förpliktas att ersätta i vart fall en andel av CBs rättegångskostnad i tingsrätten och hovrätten.

Parterna har bestritt varandras yrkanden.

Parterna har yrkat ersättning för sina rättegångskostnader i Högsta domstolen.

Högsta domstolen har meddelat det prövningstillstånd som framgår av punkten 11.

DOMSKÄL

Bakgrund

Inledning

1. Målet rör arvet efter UB och gäller det förstärkta laglottsskyddet enligt 7 kap. 4 § ärvdabalken. Delägare i dödsboet efter UB är hustrun CB och hans tre barn från ett tidigare äktenskap BB, GB och IBB.

2. CB och UB träffades första gången 2005. De gifte sig våren 2012 efter några års samboende, och var gifta fram till dess att UB hösten 2013 avled i sviterna av cancer vid en ålder av 83 år.
3. Fram till sin död gav UB nio gåvor till CB med ett sammanlagt värde om cirka 33 miljoner kr och cirka 6,8 miljoner US-dollar.
4. I mars 2013 gjordes en bodelning under äktenskapet som innebar en hälftindelning av giftorättsgodset. CB tillfördes cirka 4,7 miljoner kr, 400 000 euro och 3 750 000 US-dollar.
5. Bodelningen hade föregåtts av ett äktenskapsförord ungefär ett år tidigare; CBs egendom skulle vara hennes enskilda egendom och UBs egendom giftorättsgods. En vecka efter bodelningen upprättades ett nytt äktenskapsförord där det förordnades att den egendom som vid bodelningen tillfallit UB skulle vara giftorättsgods och att den egendom som tillfallit CB skulle vara enskild.
6. När UB avled var hans egendom giftorättsgods medan CBs egendom var enskild. UBs behållning enligt bouppteckningen uppgick till cirka 2,5 miljoner kr och kvarlåtenskapen efter bodelning i anledning av dödsfallet till halva detta belopp. CBs nettobehållning uppgick enligt bouppteckningen till cirka 120 miljoner kr.

Målet i tingsrätten och hovrätten

7. Syskonen gjorde i tingsrätten gällande att UB genom de nio gåvorna och bodelningen med tillhörande äktenskapsförord gjort betydande värdeöverföringar till CB, att bodelningen ska jämföras med gåva, att värdeöverföringarna är att likställas med testamente, att syskonens laglotter kränkts genom överföringarna, att värdet av egendomen ska läggas till UBs kvarlåtenskap vid beräkning av laglotterna och att CB ska betala ersättning till dem i sådan omfattning att deras laglotter inte kränks.

8. CB invände *att* det hon hade fått genom bodelningen under äktenskapet inte var någon gåva, *att* gåvorna inte är att likställa med testamente, *att* det finns särskilda skäl mot att tillämpa 7 kap. 4 § ärvdabalken *samt att* syskonen har fått gåvor som ska avräknas enligt 7 kap. 2 eller 3 § ärvdabalken. Vidare anförde hon att om UBs gåvor till henne anses kränka syskonens laglotter så ska bara hälften av gåvornas värde – inte hela värdet – läggas till kvarlåtenskapen vid beräkning av laglotterna.

9. Tingsrätten, som biföll syskonens talan till en del, kom fram till *att* de nio gåvorna och bodelningen är att likställa med testamente, *att* bara halva värdet av den bortgivna egendomen ska läggas till UBs kvarlåtenskap vid beräkningen av laglotterna, *att* det inte finns särskilda skäl mot att tillämpa 7 kap. 4 § ärvdabalken *samt att* någon avräkning enligt 7 kap. 2 eller 3 § inte ska ske.

10. Hovrätten har ansett att gåvorna är att likställa med testamente men har gjort bedömningen att bodelningen inte är att betrakta som gåva. Vidare har hovrätten kommit fram till *att* gåvornas hela värde ska läggas till kvarlåtenskapen, *att* det inte finns särskilda skäl mot att tillämpa 7 kap. 4 § *samt att* någon avräkning enligt 7 kap. 2 eller 3 § inte ska ske. Hovrätten har mot den bakgrunden förpliktat CB att betala högre belopp till syskonen än vad tingsrätten gjorde.

Frågorna i Högsta domstolen

11. Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd med utgångspunkt i hovrättens bedömning i fråga om vad som ingått i de gåvor som lämnats och värdet på dessa gåvor samt i bedömningen att gåvorna till syftet är att likställa med testamente och att avräkning enligt 7 kap. 2 och 3 §§ ärvdabalken inte ska ske.

12. Frågorna i Högsta domstolen är alltså *om* bodelningen under äktenskapet är ett bortgivande av egendom enligt 7 kap. 4 § ärvdabalken *och om* den i så fall är att jämställa med testamente. Ytterligare frågor är *om* hela eller halva värdet av gåvorna och eventuellt bodelningslotten ska läggas till kvarlåtenskapen *och om* det finns särskilda skäl mot att tillämpa 4 §.

Ärvdabalkens regler om det förstärkta laglottsskyddet

13. Enligt den grundläggande regeln om bröstarvinges laglott utgör hälften av den arvslott som tillkommer en bröstarvinge dennes laglott. Bröstarvingen kan påkalla jämkning av testamente för att få ut sin laglott. (Se 7 kap. 1 och 3 §§.)

14. I 7 kap. 4 § regleras det förstärkta laglottsskyddet. Om arvlåtaren i livstiden har gett bort egendom under sådana omständigheter eller på sådana villkor att gåvan till syftet är att likställa med testamente, kan bröstarvinge för att få ut sin laglott påkalla jämkning (nedsättning) av gåvan; gåvan ska jämkas, om det inte finns särskilda skäl mot det. Vid nedsättning av gåvan ska motsvarande del av den bortgivna egendomen återbäras eller, om så inte kan ske, ersättning utges för dess värde. Vid laglottens beräkning ska värdet av den bortgivna egendomen läggas till kvarlåtenskapen.

Äktenskapsbalkens regler om bodelning

15. I 10 kap. 1 § finns den grundläggande regeln om vad som ska ingå i en bodelning mellan makar. I bodelningen ska makarnas giftorättsgods ingå. Värdet av makarnas giftorättsgods ska, efter avdrag för skuldtäckning, läggas samman, varefter värdet ska delas lika mellan makarna (se 11 kap. 3 §).

16. Enligt 9 kap. 1 § andra stycket kan makarna göra bodelning under bestående äktenskap, när de är ense om det. Bodelningen ska enligt 9 kap. 2 § andra stycket göras med utgångspunkt i egendomsförhållandena den dag då anmälan till Skatteverket om bodelningen gjordes.

17. Egendom som har varit föremål för bodelning under bestående äktenskap utgör fortfarande giftorättsgods, om inte annat bestäms i äktenskapsförord. I det avseendet skiljer sig den nuvarande ordningen från vad som före 1988 gällde enligt institutet boskillnad. Den tidigare ordningen innebar att egendomsgemenskapen mellan makarna upplöstes så att vardera makens egendom blev enskild. Egendomen kunde åter göras till giftorättsgods genom äktenskapsförord.

Den närmare innebörden av det förstärkta laglottsskyddet

18. Regeln om det förstärkta laglottsskyddet infördes ursprungligen genom lagen den 8 juni 1928 om arv. Enligt Lagberedningen, vars förslag låg till grund för regleringen, skulle bröstarvingar inte i allmänhet skyddas mot arvlåtarens gåvohandlingar under livstiden, utan endast mot sådana förfoganden där avsikten var att kringgå laglotsreglerna. Avsikten med gåvan kunde enligt beredningen exempelvis vara att på bröstarvingars bekostnad gynna en make i ett senare äktenskap eller barn i en ny kull. Att det kunde vara en make som gynnats av gåvorna har alltså särskilt uppmärksammats av lagstiftaren utan att detta har föranlett någon särreglering (se NJA II 1928 s. 444 f.).

19. De gåvor som skulle jämföras med testamente var gåvor som lämnades därför att givaren på grund av sjukdom eller annars väntade döden inom jämförelsevis kort tid eller som lämnades på sådana villkor eller under sådana omständigheter att arvlåtaren till sin död kunde förväntas ha kvar nyttan av den bortgivna egendomen (se NJA II 1928 s. 445 f.).

20. Avsikten var att gåvor som omfattades av det förstärkta laglottsskyddet skulle behandlas som testamente och att den bortgivna egendomen skulle jämföras med kvarlåtenskap efter arvlåtaren. När det gällde återbäringskyldigheten, skulle i huvudsak samma regler gälla som vid återgång av ogiltiga avtal, varvid egendomens värde vid återbäringstidpunkten skulle läggas till grund för bedömningen. (Se NJA II 1928 s. 447 och 450 f.)

21. Regeln i 1928 års lag överfördes sedermera i oförändrat skick till den nuvarande regleringen i 7 kap. 4 § ärvdabalken.

22. Det har i rättspraxis klargjorts att bestämmelsen i ärvdabalken kan tillämpas även om arvlåtaren inte har haft någon avsikt att kringgå laglottsreglerna (se ”Aktiegåvan till sonen” NJA 1973 s. 687). Det måste emellertid kunna antas en avsikt hos givaren att ordna successionen genom sin gåva, och bestämmelsen kan inte tillämpas om givaren vid en samlad bedömning kan anses ha haft ett eget, på förhållandena under livstiden, riktat intresse av att företa gåvohandlingen (jfr ”Gåvan till akademien” NJA 1998 s. 534).

23. Även i övrigt har det i rättspraxis utvecklats i vilka situationer som det förstärkta laglottsskyddet ska aktualiseras. Rättspraxis bygger fortfarande i stor utsträckning på motivuttalandena till 1928 års lag. (Se bl.a. ”Boskiftesgåvan” NJA 1949 s. 632, ”Fastighetsgåvan till dottern” NJA 1954 s. 517, ”Aktiegåvan till sonen” och ”Gåvan till akademien”.)

Uttrycket kvarlåtenskap

24. I 7 kap. 4 § ärvdabalken anges, liksom i den motsvarande bestämmelsen i 1928 års lag, att ”värdet av den bortgivna egendomen [ska] läggas till kvarlåtenskapen”.

25. Uttrycket kvarlåtenskap tar sedan länge sikte på den egendom som återstår efter det att den efterlevande maken genom bodelning fått sin lott i makarnas giftorättsgods. Det finns ingenting som tyder på att 1928 års lagstiftning bygger på något annat synsätt (jfr bl.a. de kort därefter gjorda uttalandena i förarbetena till lagen om boutredning och arvskifte om en legataries rätt till del av kvarlåtenskapen, lag den 9 juni 1933, NJA II 1933 s. 500).

Hur stor del av egendomen ska läggas till kvarlåtenskapen?

26. Återläggning ska alltså ske till kvarlåtenskapen, dvs. arvlåtarens egendom efter bodelningen. En konsekvens av det är att den återlagda egendomen inte kommer att bli föremål för bodelning; det väcker frågan om det trots lagtextens lydelse är enbart hälften av den bortgivna egendomens värde som då ska återläggas vid en tillämpning av 7 kap. 4 § ärvdabalken.
27. Det finns inga uttalanden i motiven till 1928 års lag om arv som ger vid handen att med värdet av den bortgivna egendomen avses något annat än egendomens hela värde vid återbäringstidpunkten.
28. Förhållandet mellan bröstarvingarnas respektive den efterlevande makens rättigheter har på olika sätt uppmärksamrats i senare lagstiftningsärenden, däribland i motiven till 1933 års lag om boutredning och arvskifte, liksom i förarbetena till äktenskapsbalken och de ändringar i ärvdabalken som på 1980-talet gjordes för att förbättra den efterlevande makens ställning (jfr NJA II 1933 s. 500 och prop. 1986/87:1 s. 2, 52 ff., 78 ff., 83 ff., 95 f. och 241 f.). Dessa ändringar och överväganden har emellertid inte föranlett någon anpassning av de äktenskapsrättsliga eller arvsrättsliga reglerna med sikte särskilt på gåvor till den efterlevande maken, och det förstärkta laglottsskyddet har lämnats oförändrat.
29. Inte heller i rättspraxis finns det något klagörande vad gäller frågan om vilket värde som ska användas. I "Aktiegåvan till sonen" utgick visserligen Högsta domstolen från halva värdet av gåvan vid sin bedömning av om en gåva skulle jämkas enligt 7 kap. 4 § ärvdabalken, men i målet gjordes enbart gällande laglottskränkning avseende den del av gåvan som härrörde från den avlidne fadern (hälften av gåvans värde).
30. Regleringen i 7 kap. 4 § ärvdabalken får anses bygga på ett schematiskt synsätt i syfte att underlätta boutredningen och skiftet efter ett dödsfall, oavsett

de olikartade förhållanden som kan råda. Det talar emot att vid sidan av lagstiftningen införa någon form av undantag eller särskild tillämpning för vissa situationer.

31. En ordning som innebär att endast halva värdet av gåvorna ska läggas till kvarlåtenskapen i situationer där den avlidne var gift vid tiden för dödsfallet skulle också innebära svåra avgränsningar och kunna leda till godtyckliga resultat. Exempelvis kan förhållandena kompliceras av att den som har gett en gåva till sin make hade såväl enskild egendom som giftorätts gods vid gåvotillfället. Det är också tydligt att en ordning där bara halva värdet beaktas inte skulle passa i alla situationer, såsom då gåvan har getts till någon annan än maken.

32. Utifrån ordalydelsen av 7 kap. 4 § ärvdabalken och mot bakgrund av vad som anförts, blir slutsatsen att gåvans hela värde ska läggas till kvarlåtenskapen och att detta inte förändras av att arvlåtaren var gift med gåvotagaren.

Bodelning under äktenskapet och det förstärkta laglottsskyddet

33. Det förstärkta laglottsskyddet i 7 kap. 4 § ärvdabalken kan avse även andra rättshandlingar än vad som i mera strikt mening ses som gåvor. En sådan rättshandling kan ha formen av en bodelning under bestående äktenskap.

34. Frågan om bodelningar i detta sammanhang ska jämföras med gåva var uppe i rättsfallet ”De två boskillnaderna” NJA 1985 s. 414. Högsta domstolen konstaterade där att en serie av rättshandlingar av detta slag i vissa fall kan angripas med stöd av 7 kap. 4 § ärvdabalken. Så var fallet när rättshandlingarna redan från början utgjorde planerade led i en sammansatt transaktion med syftet att föra över ytterligare egendom till den ena maken.

35. Som en allmän utgångspunkt angavs dock att en första bodelning under äktenskapet, som innebar en hälftindelning mellan makarna, inte borde kunna

jämkas enligt 7 kap. 4 § ärvdabalken. Detta sammanhänge med att effekterna av den första bodelningen typiskt sett inte skulle försätta bröstarvingarna i sämre läge än om bodelningen hade skett först efter arvlåtarens död. Det berodde i sin tur på att en bodelning under äktenskapet (boskillnad) – enligt då gällande rätt – innebar en upplösning av giftorättsgemenskapen.

36. Sett i ljuset av den nu rådande ordningen – att en bodelning under äktenskapet numera inte upplöser giftorättsgemenskapen – finns det skäl att se något annorlunda på möjligheten att angripa en första bodelning med stöd av 7 kap. 4 §. Den allmänna utgångspunkten bör i och för sig alltså vara densamma. Den första bodelningen bör emellertid i större utsträckning än enligt tidigare synsätt kunna sättas in i sitt sammanhang. Om den då framstår som ett led i en sammansatt transaktion som i realiteten innebär att bröstarvinges rätt till laglott kringgås, bör den omfattas av det förstärkta laglottsskyddet. Det ska alltid göras en helhetsbedömning där samtliga gåvor eller andra rättshandlingar mellan makarna som är tidsmässigt eller annars sammankopplade beaktas.

Särskilda skäl att inte tillämpa det förstärkta laglottsskyddet

37. Av 7 kap. 4 § ärvdabalken framgår att regeln om jämkning av gåvor för utfående av bröstarvinges laglott inte ska tillämpas, om det föreligger särskilda skäl. Undantagsregeln kom till på initiativ av Lagrådet. Den är avsedd för fall där det förstärkta laglottsskyddet innebär en alltför stor hårdhet mot gåvotagaren (se NJA II 1928 s. 453 f.). Regeln möjliggör undantag i skilda situationer för att undvika materiellt otillfredställande resultat.

38. I rättspraxis har frågan om särskilda skäl aktualiserats främst i fall där en jämkning av gåvan skulle framstå som obillig genom att gåvotagaren genom gåvan har kompenserats för gjorda arbetsinsatser eller för tidigare orättvisor mellan olika bröstarvingar (se bl.a. ”Gåvan till trotjänarinnan” NJA 1942 s. 609, ”Aktiegåvan till sonen” och ”Fastighetsgåvan till dottern”).

Regeln är däremot inte avsedd att användas för att kompensera för tidigare gåvor till laglottsberättigade bröstarvingar, som på grund av särskild förklaring av arvlåtaren eller annars inte ska avräknas från laglotten enligt 7 kap. 2 eller 3 § ärvdabalken.

39. Att generellt tillämpa undantagsbestämmelsen om särskilda skäl när gåvotagaren är den avlidnes make – det vill säga i en typsituation som lagstiftaren förutsett – bör inte komma i fråga. De särskilda skälen måste vara hänförliga till specifika omständigheter i det enskilda fallet.

Bedömningen i detta fall

Bodelningen

40. Bodelningen i mars 2013 innebar att CB tilldelades hälften av UBs giftorätts gods. Samtidigt fick hon behålla all sin egen egendom, eftersom denna – till följd av ett tidigare äktenskapsförord – var enskild. Bodelningen följdes en vecka senare av ett nytt äktenskapsförord, där det föreskrevs att den egendom som CB erhållit genom bodelningen var hennes enskilda. Bodelningen, som hade föregåtts av åtta gåvor varigenom CB erhållit egendom till ett mycket betydande värde, skedde vid en tidpunkt när UB var allvarligt sjuk i cancer och av allt att döma hade förhållandevis kort tid kvar att leva.

41. Bodelningen måste under dessa förutsättningar, trots att den formellt innebar en hälftendelning, vid en helhetsbedömning ses som en integrerad del i en sammansatt transaktion som i realiteten innebar ett kringgående av syskonens rätt till laglott (se p. 36). Bodelningen ska därför och med hänsyn till de faktiska omständigheter som hovrätten lagt till grund för bedömningen, ses som ett bortgivande av egendom för dödsfalls skull. Den ska därmed jämföras med testamente och tas med i beräkningen av syskonens laglotter.

Vilket värde ska läggas till kvarlåtenskapen?

42. CB har vid bodelningen i anledning av UBs död haft rätt till hälften av makarnas giftorättsgods. Trots detta ska hela värdet av gåvorna och hela värdet av hennes bodelningslott från bodelningen i mars 2013 läggas till kvarlåtenskapen (se p. 32).

Särskilda skäl

43. UB har under sin livstid gett stora gåvor till syskonen. Han har särskilt förklarat att de inte ska ses som förskott på arv. Redan på denna grund utgör gåvorna inte särskilda skäl mot att tillämpa bestämmelserna om det förstärkta laglottsskyddet (se p. 38). Vid denna bedömning saknas anledning för Högsta domstolen att pröva vilket värde som gåvorna till GB uppgick till.

44. Det förhållandet att CB vid bodelningen efter UBs död skulle ha tilldelats ett värde motsvarande hälften av den bortgivna egendomen, om denna inte hade getts bort, bör inte heller anses utgöra särskilda skäl mot att tillämpa bestämmelserna om det förstärkta laglottsskyddet. Vid den bedömningen bör det läggas särskild vikt vid att det är fråga om en undantagsregel som syftar till att undvika resultat som framstår som orättvisa i det enskilda fallet (se p. 38 och 39). Med hänsyn till att CB erhållit mycket betydande belopp från UB är det, även efter en jämkning enligt 7 kap. 4 § ärvdabalken, inte fråga om en sådan situation där undantagsregeln ska tillämpas.

45. Det föreligger alltså inte några särskilda skäl i den mening som avses i 7 kap. 4 §.

Laglotternas beräkning

46. Vid beräkningen av syskonens laglotter ska alltså hela värdet av gåvorna och hela värdet av CBs bodelningslott vid bodelningen den 6 mars

2013 läggas till kvarlåtenskapen. Vart och ett av syskonen har därför rätt att av CB erhålla 6 279 364 kr, 66 666 euro och 1 756 830 US-dollar.

Sammanfattande slutsats

47. Med ändring av hovrättens domslut ska därmed syskonens talan bifallas helt.

Rättegångskostnader

48. Vid denna utgång ska CB ersätta syskonens rättegångskostnader i tingsrätten, hovrätten och Högsta domstolen. De yrkade ersättningarna är skäliga.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Agneta Bäcklund, Sten Andersson, Stefan Reimer (referent) och Cecilia Renfors. Föredragande har varit justitiesekreteraren Margareta Sandén.